

Poistumisen estäminen hoivapalveluissa ja poistumisturvallisuus

Kari Telaranta
väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

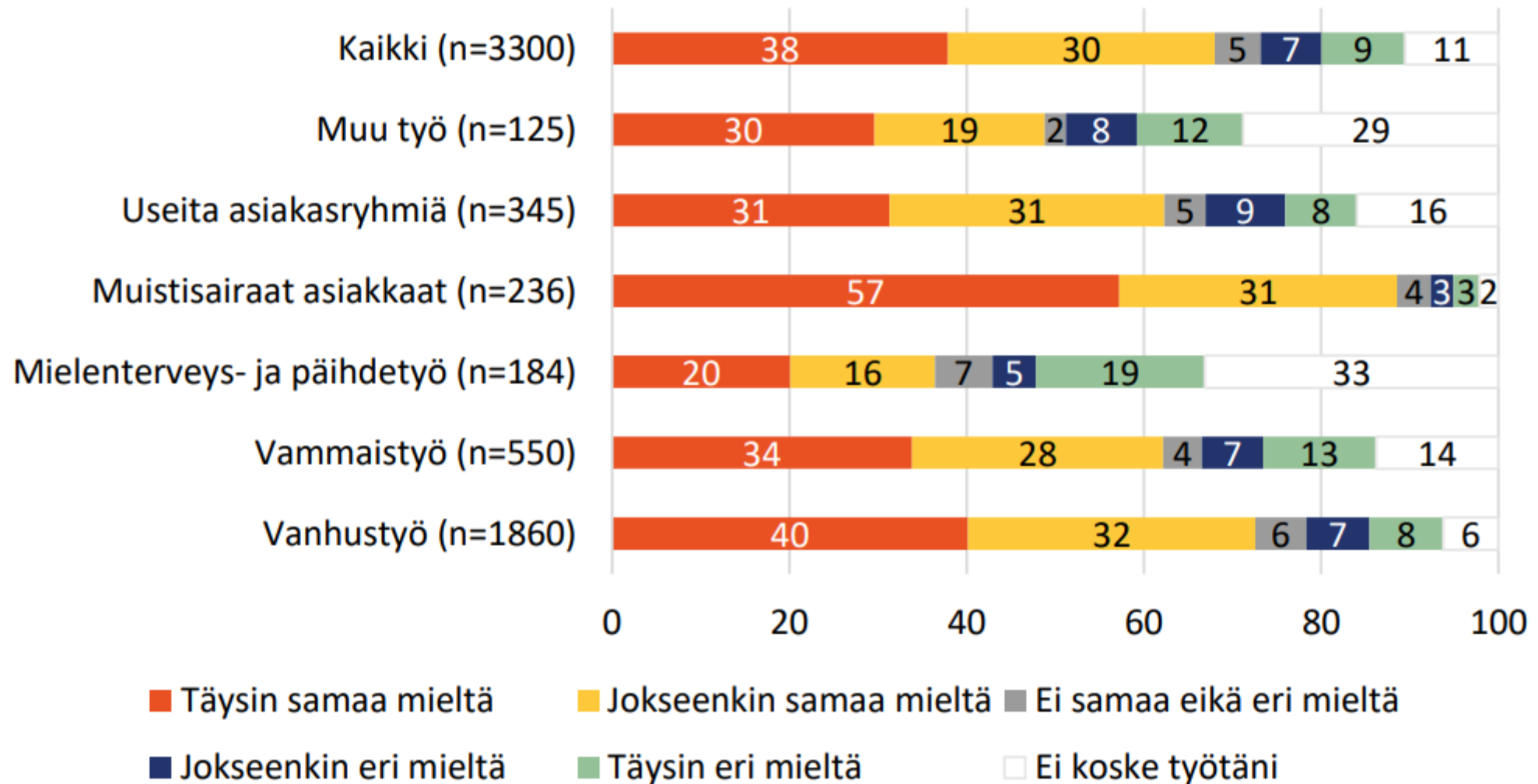
Poistumisen estämisen käytänteitä

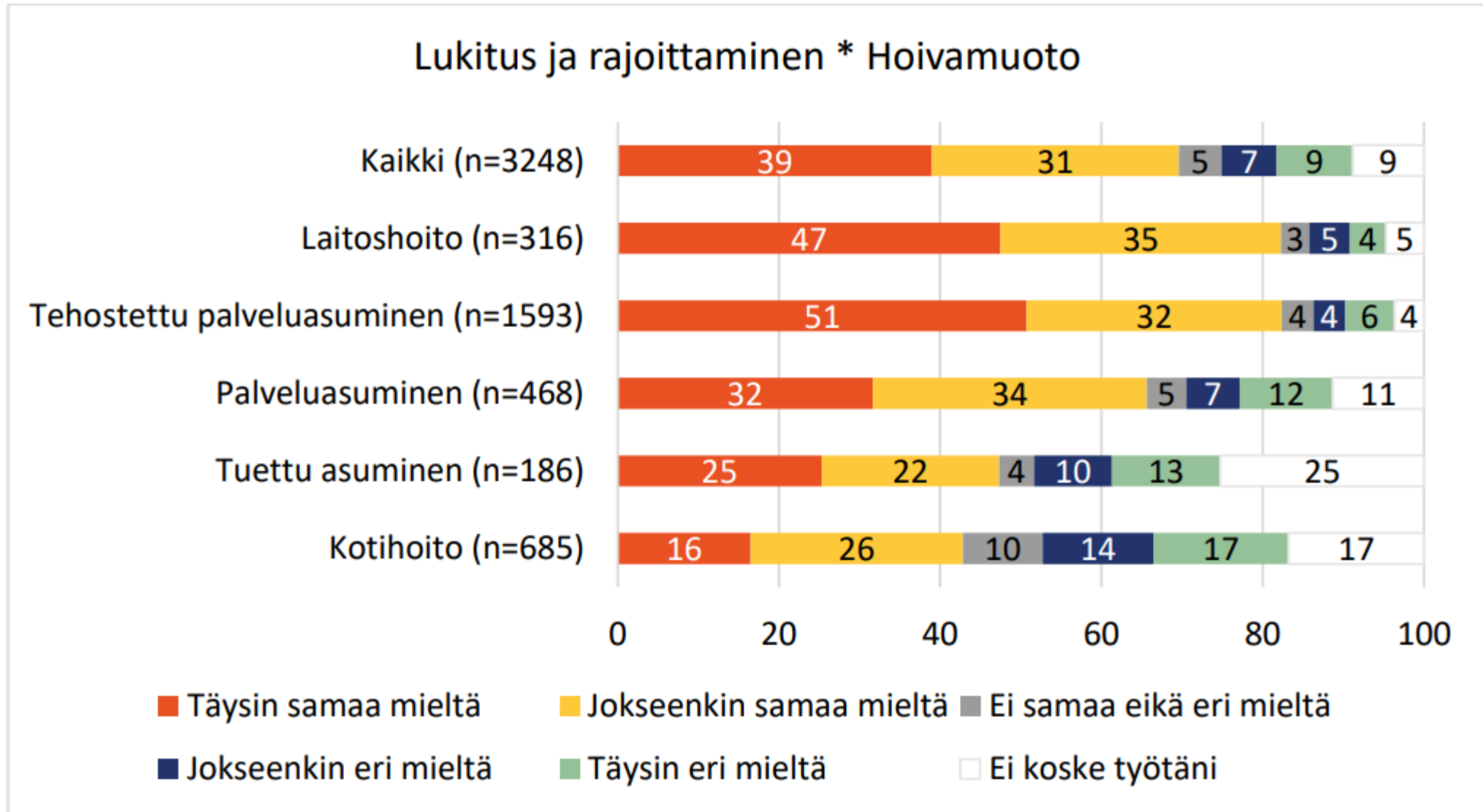
- Valviran selvityksiä 1:2013 itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä
 - Lepositeet, oven lukitseminen ja liikkumisvapauden rajoittaminen vammaisten laitoshoidossa
- Vanhustenhoidossa myös sängyn laitojen nostaminen on tyypillinen tapa rajoittaa liikkumista EOA:n ratkaisukäytännön perusteella

Käyttö terveydenhuollossa

- ”Käsitykseni mukaan tilanteet, joissa sekava tai väkivaltainen potilas aiheuttaa häiriötä somaattisen terveydenhuollon toimintayksikössä, ovat yleisiä.”
- Käytettyjä menetelmiä
 - Eristäminen
 - Sitominen
 - Sängyn laitojen nostaminen
 - Vastentahtoinen lääkitseminen

Lukitus ja rajoittaminen * Asiakasryhmä

Poistumisturvallisuus pelastuslaissa

- Omistajan, haltijan ja toiminnanharjoittajan velvollisuus huolehtia, että rakennuksessa olevat voivat hätätilanteessa poistua itsenäisesti tai autettuina (9 §)
- Omistajan, haltijan ja toiminnanharjoittajan velvollisuus
 - Varautua henkilöiden suojaamiseen ja sellaisiin pelastustoimenpiteisiin, joihin ne omatoimisesti kykenevät
 - Ryhtyä toimenpiteisiin poistumisen turvaamiseksi hätätilanteissa sekä toimenpiteisiin pelastustoiminnan helpottamiseksi

Pelastuslaki 10 §

- Uloskäytävät ja kulkureitit niille pidettävä kulkukelpoisina ja esteettöminä
- Muutoinkin ne on pidettävä sellaisessa kunnossa, että niitä voidaan käyttää turvallisesti ja tehokkaasti
- Velvollisuus on rakennuksen omistajalla, haltijalla ja toiminnanharjoittajalla
- Toisaalta myös jokaisella (pelastuslaki 4 §)
 - Oltava huolellinen vaaran ja vahingon välttämiseksi
 - Määräysvaltansa piirissä valvottava, että noudatetaan turvallisuuden varmistamiseksi annettuja säännöksiä ja määräyksiä

Uloskäytävät pelastuslain perusteluissa

- HE 257/2010 vp, HE 192/2002 vp
- Turvallisen ja tehokkaan poistumisen mahdollistama kunto tarkoittaa mm. sitä, että uloskäytävien ovia ei saa lukita tai teljetä poistumisen estävällä tavalla
- Uloskäytävien ja kulkureittien osalta tulee aina ottaa huomioon esteettömyys ja vammaisten henkilöiden mahdollisuudet pelastua
- Pykälä korostaa poistumisturvallisuuden tärkeyttä
- Pykälä täydentää muussa lainsäädännössä asetettuja vaatimuksia

Poistumisturvallisuus pelastuslaissa

- Hoivapalveluissa* ja suljetuissa laitoksissa laadittava selvitykset ja suunnitelmat ja toteutettava toimenpiteet, joilla em. vaatimukset täyttyy (18 §)
 - rakennuksen tai tilan käyttötapa
 - henkilöiden rajoittunut, heikentynyt tai poikkeava toimintakyky
 - muut poistumisturvallisuuteen vaikuttavat tekijät
 - rajoittuneella toimintakyvyllä tarkoitetaan myös tilanteita, joissa esimerkiksi ovien lukituksilla tai muulla tavalla on rajoitettu tai estetty henkilöiden vapaa poistuminen tiloista (HE 257/2010 vp)
- Varautumisesta ja poistumisjärjestelyistä laadittava poistumisturvallisuusselvitys (19 §)

Asetus poistumisturvallisuus selvityksestä

- Kohteen ja toiminnanharjoittajan perustiedot
- Palveluiden sisältö ja tuottamistapa
- Hoidettavien ja henkilökunnan määrä eri ajankohtina ja tiloittain
- Kuvaus sammutus- ja pelastustehtävien järjestelyistä
 - Miten toimintakyky vaikuttaa poistumiseen?
 - Miten poistuminen tapahtuu?
 - Kauanko se kestää?
 - Henkilökunnan ja ulkopuolisen avun toimintavalmiudet?
 - Kauanko poistuminen tai pelastaminen kestää?

Poistumisturvallisuus selvityksen ala

- Tarkentavia tulkintoja poistumisturvallisuusasetuksen perustelumuihistiossa ja pelastuslain perusteluissa:
 - Laitospalvelut (sosiaalihuoltolaki 22 §)
 - Asumisyksikön muotoon järjestetty palvelu- ja tukiasuminen
 - Luvanvaraiset ympärivuorokautiset laitoshoido- ja asumispalvelut kuten vanhusten laitoshoido, perhekodit, palvelutalot ja päihdekuntoutujien asuntolat

Tutkimuskysymykset

- Mitkä normit oikeuttavat henkilön poistumisen estämiseen laitos- hoito- tai asumispalveluissa tai omassa kodissa?
- Minkä edellytysten tulee täytyä, että poistumisen estäminen on ylipäättään mahdollista?
- Jos ihmisen oma poistuminen on estetty, mitä vaatimuksia tästä seuraa?

Oikeus poistua vapausoikeutena

- Henkilökohtainen vapaus (PL 7 §)
 - Suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan.
- Liikkumisvapaus (PL 9 §)
 - Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa

Liikkumisvapaus on itsemääräämisoikeutta

- Yksityiselämän suoja (PL 10 §)
 - Oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista siihen. Yksityiselämään kuuluu myös yksilön oikeus määrätä itsestään ja ruumistaan.
- Vapaudenriistolla tarkoitetaan järjestelyjä, joilla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä rajatusta olinpaikasta.

Liikkumisvapaus KV-sopimuksissa

- Valtion velvollisuutena on varmistaa, että vammaiset eivät joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi, mahdollinen vapaudenriisto tapahtuu lain mukaisesti, eikä vammaisuuden olemassaolo missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon (CRPD 14 art.).
- Jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan. Tähän on määrätty poikkeukset (EIS 5 art.)

Euroopan ihmisoikeussopimus 5 artikla

Poikkeukset vapaudenriistokieltoon

- Vangitseminen
- Pidättäminen (rikosepäily tai rikoksen estäminen)
- Alaikäisen kasvatuksen valvominen
- Tartuntataudin leviämisen estäminen
- Heikko mielenterveys, alkoholismi, huumeidenkäyttö
- Irtolaisuus
- Laiton maahantulo

Poistumisen estämisen lakiperusta

STM

- Kehitysvammalaki
- Mielenterveyslaki
- Tartuntatautilaki
- Päihdehuoltolaki
- Lastensuojelulaki

OM

- Vankeuslaki
- Pakkokeinolaki

SM

- Poliisilaki
- Esitutkintalaki
- Laki yksityisistä turvallisuuspalveluista

PLM

- Laki puolustusvoimista
- Laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa

Poistumisen estämisen yleisiä edellytyksiä

- Kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi (kehitysvammalaki)
- Mielisairauden hoitamatta jättäminen pahentaisi sairautta tai vaarantaisi jonkun terveyttä tai turvallisuutta ja muut toimenpiteet eivät ole riittäviä (mielenterveyslaki)
- Varmuus tai epäily altistumisesta yleisvaaralliselle tai yleisvaaralliseksi perustellusti epäilylle tartuntataudille (tartuntatautilaki)

Poistumisen estämisen yleisiä edellytyksiä

- Päihteiden käytön jatkaminen ja hoitamatta jättäminen johtaa sairauden tai vamman johdosta hengenvaaraan tai terveysvaaraan tai niiden käytön vuoksi henkilö väkivallalla vaarantaa perheen tai muun henkilön terveyttä, turvallisuutta tai henkistä kehitystä (päihdehuoltolaki)
- Lapsen etu, tarkoituksenmukaisuus, välttämättömyys (terveys, ruumiillinen koskemattomuus tai omaisuusvahingon estäminen) ja oikeasuhtaisuus puoltavat estämistä ja lievemmät keinot eivät sovellu (lastensuojelulaki)

Yleiset edellytykset EOA:n ratkaisukäytännössä (vanhuspalvelut)

- Itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa
- Viimesijainen keino
- Eettisesti perusteleminen ja ihmisarvon kunnioittaminen
- Asiakkaan tai hänen edustajansa kuuleminen
- Lopetettava heti, kun ei enää välttämätön
- Tilaa seurattava
- Edellyttää lääkärin päätöksen, mutta henkilökunnalla oikeus kiireellisessä tapauksessa
- Henkilökunnan puute ei oikeuta asiakkaan rajoittamiseen

Vaatimukset laitoshoidolle (EIT)

- Henkilön hoito on järjestettävä hänelle hoidollisesti sopivassa hoivapaikassa. Tapauksessa LB v. Belgia ja Donder & Clippel v. Belgia valtio ei ollut järjestänyt riittävästi asianmukaisia hoitopaikkoja, ja kyse oli rakenteellisesta ongelmasta.
- Witold Litwa v. Puola henkilö oli viety selviämisasemalle, vaikka laki olisi tuntenut myös lievempiä keinoja kuten henkilön vieminen kotiinsa. Kun näitä toimia ei edes harkittu, oli vapaus riistetty EIS vastaisesti

Esimerkki sallitusta vapaudenriistosta

- Tapauksessa HM v. Sveitsi iäkäs dementoitunut nainen asui ”keräilijäkämpässä” poikansa kanssa aliravittuna eikä talossa ollut lämmitystä. Kun poika ei ollut kykeneväinen oman heikon näkönsä ja vammaisuuden takia huolehtimaan äidistään, poika ei tehnyt yhteistyötä kotihoidon kanssa ja kun äiti ei selvästi vastustanut sijoittamista laitokseen, hänen vapauttaan ei riistetty vaikka hän ei pystynytäkään poistumaan laitoksesta kuten omasta kodistaan.

Johtopäätelmiä kotiin lukitsemisesta

- Iäkkään henkilön lukitseminen hänen omaan kotiinsa on EIS 5 artiklan vastainen vapaudenriisto
- Koti ei vastaa henkilön hoidollisiin tarpeisiin
- Koti ei ole Suomen kansallisessa lainsäädännössä tunnustettu tilaksi, johon henkilö voidaan lukita vasten hänen omaa tahtoaan

Johtopäätelmiä, poistumisturvallisuus

- Jos henkilön poistuminen estetään, hänen toimintakykynsä on rajoittunut, jolloin tulee laatia poistumisturvallisuusselvitys
- Poistumisen estäminen voi tapahtua vain laitoksessa, jossa on jatkuvasti henkilökuntaa paikalla
- Vain niiden henkilöiden poistumisen saa estää, joilla on siihen lääketieteellinen peruste
 - Ei oikeutta lukita kaikkia huoneisiinsa yhden ongelmatapauksen vuoksi
 - Ei oikeutta estää pääsyä osastolta niiltä, joiden toimintakyky riittää itsenäiseen liikkumiseen

Käytännön merkitys valvonnassa?

- Lähtökohdan tulisi olla turvata henkilön itsenäinen poistuminen
- Niiden kohdalla, joiden poistuminen on estetty tai jotka eivät itse kykene poistumaan, on tarpeen arvioida tarvittavat pelastamistoimenpiteet ja niihin tarvittava aika sekä resurssit
- Arvioinnissa voi käyttää hyväksi perustetta, joilla henkilöiden itsenäinen poistuminen on estetty

Käytännön merkitys valvonnassa?

- On mahdollista, että toimintakyvyltään kykenevien ihmisten poistuminen on estetty esimerkiksi resurssisyistä. Tähän tulisi puuttua.
 - Itsenäinen poistuminen hätätilanteessa on tulkittavissa ensisijaiseksi ottaen huomioon pelastuslain 9 §, 10 §, 14 § sekä perus- ja ihmisoikeudet.
- Aihe vaatisi lisätutkimusta, sillä poistumisen estämisestä ei ole kattavaa kokonaiskuvaa
 - Muun muassa tästä syystä uudella lomakkeella kysytään poistumisen estämisen lakiperusta

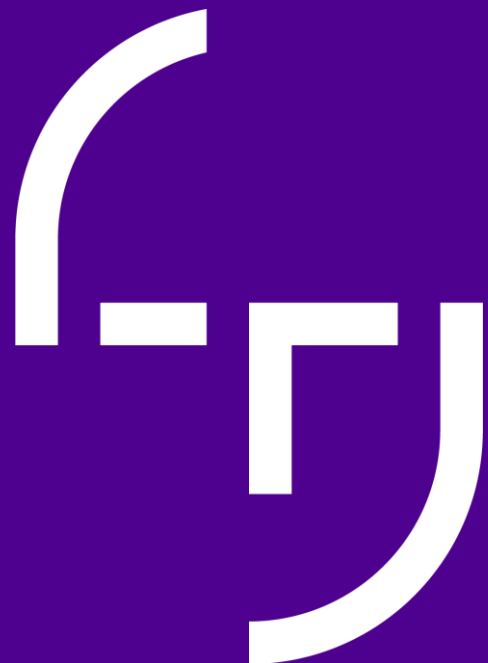
Lähteet

- Ojala, Tarja (2020). Toimintakyvyltään heikentyneiden henkilöiden asumisturvallisuus, hoivahenkilöstön työturvallisuus ja turvallisuuskoulutus lähihoitajien kokemana. SuPerin jäsenkysely 2019. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö.
- Kokki, Esa (2011). Palokuolemat ja ihmisen pelastamiset tulipaloissa 2007–2010. Pelastusopisto.
- Pelastusopisto (2019). Palokuolemia ennätysellisen vähän - uhreissa kolme riskiryhmää. Mediatiedote 14.2.2019
- Stén, Tapio & Lehto, Lauri (2020). Vuosina 2012–2019 automaattisen sammutuslaitteiston aktivoineet tulipalot henkilöturvallisuuskohteissa. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö.
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiot (yksilöidyt)

Kiitos!

 kari.telaranta@tuni.fi

 @KariTelaranta

**Ihminen
ratkaisee.**